

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

Hvordan opplever personer med psykisk utviklingshemming og bli utsatt for tvang og makt?

How are coercion experienced by people with intellectual disability?

Ann-Charlotte Maria Sneide

Totalt antall sider inkludert forsiden: 32

Molde, 20.05.2016

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☐
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none"> • ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands. • ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt. • ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt. • har alle referansene oppgitt i litteraturlisten. • ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☐
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☐
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i Ephorus, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☐
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☐
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☐

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 12

Veileder: Terje Fredheim

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven, §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Er oppgaven unntatt offentlighet?

ja nei

(inneholder taushetsbelagt informasjon. Jfr. Offl. §13/Fvl. §13)

Dato: 19.05.2016

Antall ord: 8679

Forord

Marte Wexelsen Goksøy er en dame med Down syndrom, hun har opplevd at livet kan være vanskelig og oppleves som urettferdig. Hun sier det ikke er lett å samarbeide med samfunnet når folket er så redde. Her er noen minneverdige ord hun skrevet i sin bok «*Jeg vil leve*» som kan være til ettertanke og inspirasjon.

Dette liker jeg ikke

Å bli ekskludert.

Å ikke bli å tatt på alvor.

Å bli behandlet som om jeg er usynlig.

At folk snakker til meg som om jeg er et barn.

At folk er falske med meg.

At folk ikke forventer noe av meg.

At det blir klaget på meg uten at jeg vet det, fordi folk er redde for å såre meg. For det sårer meg mest.

At jeg ikke får komme inn på skoler.

At jeg ikke får jobb innenfor teater.

At ingen har troen på meg.

Å ikke bli akseptert som et menneske i dette samfunnet vi lever i.

Forfatter: Marte Wexelsen Goksøy (2012).

INNLEDNING	1
1.1 Presentasjon av tema	1
1.2 Bakgrunn for valg av tema	1
1.3 Hvorfor er temaet relevant for vernepleiere	2
1.4 Oppgavens disposisjon	2
2.0 PROBLEMSTILLING	3
2.1 Begrunnelse og avgrensing av problemstilling	3
3.0 TEORI	3
3.1 Utviklingshemming	4
3.2 Selvbestemmelse	4
3.3 Brukerperspektiv/brukermedvirkning	5
3.4 Livskvalitet	5
3.5 Mestring.....	6
3.6 Tvang og Makt	7
3.6.1 Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9.....	8
4.0 METODE	8
4.1 Litteraturstudie	9
4.2 Kildekritikk.....	10
4.3 Feilkilder.....	10
4.4 Forforståelse	11
5.0 VALGTE ARTIKKEL - KILDE	13
5.1 Artikkel: Selvbestemmelse og bruk av tvang og makt.....	13
5.1.1 Undersøkelsens formål.....	13
5.1.2 Utvalg og metode	14
5.1.3 Hovedfunn.....	15
6.0 DRØFTING OG DISKUSJON	16
6.1 Selvbestemmelse «å bestemme selv».....	17
6.2 Maktens ulike ansikter.....	18
6.3 Opplevelse av å være på passet og kontrollert av andre.....	20
7.0 AVSLUTNING	22
7.1 Refleksjon.....	23
LITTERATURLISTE	25
Vedlegg 1: Artikkelsøk	27

INNLEDNING

1.1 Presentasjon av tema

Hvordan opplever personer med psykisk utviklingshemming å bli utsatt for tvang og makt?

Vi har i dag lovverk som skal beskytte personer med psykisk utviklingshemming mot å bli utsatt for tvang og makt. Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9 sier at formålet med denne loven er «å hindre at personer med psykisk utviklingshemming utsetter seg selv eller andre for vesentlig skade og forebygge og begrense bruk av tvang og makt» (Rundskriv IS-10/2015:8). Det vi vet er at det finnes personer med psykisk utviklingshemming som blir utsatt for tvang og makt i dag. I 2008 var det 10 % av 21052 personer med psykisk utviklingshemming som ble utsatt for tvang og makt i kommunal sektor (Berge og Ellingsen 2015). Ingen skal bli behandlet på en nedverdiggende eller krenkende måte (Helse- og omsorgstjenesteloven § 9-1). En undersøkelse gjort av NAKU (nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming) i 2015 om selvbestemmelse og bruk av tvang og makt gir oss et bilde om hvordan personer med psykisk utviklingshemming opplever å bli utsatt for bruk av tvang og makt (Berge og Elling 2015). Ofte så har de vanskelig å uttrykke seg og sette ord på hva de opplever, det er en viktig oppgave for tjenesteytere og ha kunnskap om hva selvbestemmelse innebærer. Hva gjør det med en person med psykisk utviklingshemming å bli utsatt for tvang og makt? Hva med verdighet, selvtillit, selvbilde, følelse av mestring og livskvaliteten til dem som opplever disse overgrepene. Kan det være andre løsninger som kan redusere bruken av makt og tvang?

1.2 Bakgrunn for valg av tema

Bakgrunnen for mitt valg av tema var enkelt, jeg har selv erfaring med å praktisere tvang og makt på en nedverdiggende måte uten å være klar over det. Jeg tror at det er for lite opplyst om hva personer med psykisk utviklingshemming faktisk har rett til å få bestemme selv. Dette er et tema som jeg brenner for og ser i praksis at man får en bedre relasjon til den andre hvis man ser på den andre som likeverdig. Med denne bacheloroppgaven får jeg mulighet til å fordype meg i hvordan det oppleves og bli utsatt for tvang og makt. Og hva

kan jeg gjøre som fagperson for å redusere bruken av tvang og makt for personer med psykisk utviklingshemming.

1.3 Hvorfor er temaet relevant for vernepleiere

Det er møtet vi som tjenesteytere har til brukeren som avgjør om vi får en god samhandling, vi skal se på brukeren med respekt og ydmykhet. Det vil si at vi skal behandle den andre som et subjekt. Et subjekt kommuniserer og samhandler man med, imens et objekt blir sett på som en ting. En god relasjon innebærer tillit til hverandre og det er noe en vernepleier skal klare å gjøre seg fortjent til, vi får ikke en god relasjon uten å gi av oss selv. Som vernepleier skal man ha kunnskap og ferdigheter som gjør at man har den kompetanse som trengs for å gjøre noe med, og for den andre (Røkenes og Hanssen, 2012). Når man sier at man skal møte den andre med respekt og ydmykhet så er selvbestemmelse en del av den samhandlingen. En vernepleier skal bidra til å redusere bruk av tvang og makt ovenfor personer med psykisk utviklingshemming.

Med denne oppgaven håper jeg å få utvikle min relasjonskompetanse, bli mer bevisst og reflektert over hva mine handlinger i yrkesutøvelsen kan ha slags betydning for livskvaliteten for den andre.

1.4 Oppgavens disposisjon

I oppgavens innledning begynner jeg med å presentere temaet som jeg valgt å skrive om. Videre forklarer jeg hvorfor akkurat dette temaet er valgt og hvilke forventninger jeg har til å øke min egen kompetanse gjennom denne oppgaven. På bakgrunn av dette så følger problemstillingen med tilhørende begrunnelse og avgrensning av den.

Deretter følger teoridelen der jeg vil presentere ulike teorier som jeg mener er aktuelle og relevante for å besvare problemstillingen i oppgaven. Etter teoridelen følger en metodedel der jeg vil si noe om hvordan jeg forsket i denne oppgaven og hvilke metoder jeg brukte. Jeg har også skrevet om min egen forforståelse og kort om reliabilitet og validitet. Før jeg går i gang med drøfting og diskusjonsdelen så har jeg laget et sammendrag fra artikkelen selvbestemmelse og bruk av tvang og makt av Berge og Ellingsen (2015).

Denne artikkelen har jeg vurdert som en relevant teori som gir et godt grunnlag til drøfting og diskusjonsdelen. Etter drøfting så kommer en avslutning der jeg trekker en kort konklusjon i forhold til problemstillingen. Tilslutt har jeg skrevet en refleksjon over hva jeg lært gjennom å arbeide med denne oppgaven og hvordan min forforståelse har forandret seg.

2.0 PROBLEMSTILLING

Hvordan opplever personer med psykisk utviklingshemming å bli utsatt for tvang og makt?

2.1 Begrunnelse og avgrensing av problemstilling

Problemstillingen i denne oppgaven har jeg valgt fordi at jeg selv synes at dette er et tema som det ikke blir fokusert på så mye som det skulle vært. Jeg opplever i egen yrkespraksis at personer med psykisk utviklingshemming ikke får den rett til å bestemme over eget liv som de har krav på. Hva sier de selv om å bli utsatt for disse overgrepene? Det er ofte andres meninger og fortellinger som vi hører om. Jeg vil med denne oppgaven prøve å finne ut hva de selv mener og hva som kunne vært gjort annerledes for å unngå/reducere bruk av tvang og makt. Vi vet at evnen til å kommunisere kan variere alt etter hvor stor grad utviklingshemming personen har. Jeg har valgt å ikke avgrense til en spesifikk grad av utviklingshemming, studien er basert på teori og undersøkelser som kjennetegnes for de fleste i større eller mindre grad.

3.0 TEORI

Her vil jeg presentere teorier jeg har valgt som er relevant for min problemstilling. Først vil jeg definere og forklare hva utviklingshemming er ettersom det er den brukergruppen jeg vil fokusere på i oppgaven. Videre så vil jeg trekke fram ulike teorier som omhandler tvang og makt, følelser, opplevelser, mestring, brukerperspektiv, sårbarhet, selvbestemmelse, livskvalitet og brukervedvirkning. Denne teorien vil jeg drøfte opp mot min problemstilling senere i oppgaven.

3.1 Utviklingshemming

Sosial- og helsedirektoratet bruker kodesystem ICD-10 for å definere begrepet Psykisk utviklingshemming.

«Psykisk utviklingshemming er en tilstand med stagnert eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som særlig kjennetegnes av svekkede ferdigheter som viser seg i løpet av utviklingsperioden. Dette er ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, som kognitive, språklige, motoriske og sosiale ferdigheter.

Utviklingshemming kan forekomme med eller uten andre psykiske eller somatiske lidelser. Mennesker med psykisk utviklingshemming kan rammes av hele spekteret av psykiske lidelser, og forekomsten av andre psykiske lidelser er minst tre til fire ganger større i denne gruppen enn i befolkningen ellers. I tillegg har mennesker med psykisk utviklingshemming større risiko for å bli utnyttet, mishandlet eller seksuelt misbrukt. Tilpasningsatferden er alltid svekket, men i et beskyttet sosialt miljø med tilgjengelige støttepersoner er ikke svekkelsen alltid åpenbar hos mennesker med lett psykisk utviklingshemming» (ICD-10).

Forskjellen på type grader av utviklingshemming er stor blant personene som har fått diagnosen. Variasjonen av fungering større blant mennesker med psykisk utviklingshemming enn det er i befolkningen ellers (Kroken, Jørn 2011).

3.2 Selvbestemmelse

Wehmeyer sin definisjon av selvbestemmelse er «å være den som handler på vegne av seg selv og sitt liv, som foretar valg og avgjørelser som har med ens livskvalitet å gjøre, fri fra overdreven ytre påvirkning eller innblanding» (Eknes og Løkke, 2009:22).

Alle har lik rett til selvbestemmelse og frihet, men utviklingshemmede har mindre innflytelse over eget liv enn andre. Ordet selvbestemmelse kan brukes ulikt. «Noen ganger mener vi frihet når vi sier selvbestemmelse, andre ganger mener vi beslutningsevne og evne til kritisk vurdering av valgmuligheter» (Eknes og Løkke, 2009:153).

Flere forskere ser at det kan oppstå praktiske dilemma for mennesker med utviklingshemming og kravet på selvbestemmelse. Selvbestemmelse er en rettsgode alle mennesker har men kan bli en utfordring i forhold til hverdagens praktiske

problemstillinger som dukker opp. Mange utviklingshemmede vet ikke alltid sitt eget beste og kan ta beslutninger som ikke er optimale for dem selv. «Det å være hovedaktør i sitt eget liv regnes som en viktig side av menneskets integritet og kan ikke settes til side uten at det innebærer en alvorlig krenkelse av individet» (Bollingmo m.fl. 2012:26).

3.3 Brukerperspektiv/brukermedvirkning

Brukerperspektiv handler om hvordan den andre opplever sin egen tilværelse, og at vi som fagpersoner må prøve å sette oss inn i den og anerkjenne den andre som likeverdig. Som fagperson så søker man etter å forstå brukerperspektivet, da er man avhengig av et godt samarbeid med den det gjelder gjennom brukermedvirkning (Røkenes og Hanssen, 2012). Humerfelt (2005) sier at brukermedvirkning dreier seg om relasjon mellom brukere og forvaltningen, der brukeren er hovedperson og den som aktivt bidrar til beslutninger. Brukerne har rett å få medvirke i sitt eget liv og de beslutningene som skal tas, derfor er det viktig at helse- og sosialarbeidene legger til rette for en god relasjon der brukeren føler seg verdsatt og blir hørt.

Det finnes fire påvirkningskilder som setter fokus på økt brukermedvirkning og brukerperspektivet: offentlige myndigheters og helse- og sosialfagets fokus på brukermedvirkning, brukernes/borgernes opplevelse av mulighet for brukermedvirkning og medias omtale av brukernes/borgernes mulighet for brukermedvirkning (Humerfelt, Kristin 2005).

Utviklingshemmede mottar tjenestetilbud fra kommunen, og brukermedvirkning skal være en viktig del i samhandlingen mellom de to. Utfordringen for utviklingshemmede er at de kan ha problemer å forklare og gi uttrykk for ønsker og hva de trenger. Følelsen å ha kontroll over eget liv og omgivelser har stor innflytelse for personlig vekst, trivsel og viktig fokus i utarbeiding livskvalitet for den enkelte (Bollingmo, m.fl. 2012). «Det å bli anerkjent vil si å bli godtatt, akseptert og respektert» (Dalland, 2011).

3.4 Livskvalitet

Å definere begrepet livskvalitet er ikke enkelt, det omhandler ulike områder som er vanskelig å si hva som er rett og galt. Anne Gro Innstrand har skrevet et kapittel om

livskvalitet i Eknes og Løkke (2009) der har hun oversatt Verdens helseorganisasjon sin definisjon på livskvalitet som «individets opplevelse av seg selv og sin situasjon i en gitt kultur og i et gitt verdisystem og i forhold til deres egne mål, forventninger, standarder og det de er opptatt av». Rustøen har en annen definisjon av livskvalitet og mener at livskvalitet er «en persons følelser av tilfredshet eller utilfredshet med de områdene i livet som er viktige for en» (Eknes og Løkke 2009:31).

Næss (1979) har en oppfatning av at livskvalitet er «avhengig av at mennesket er aktivt, har gode mellommenneskelige relasjoner, har et positivt selvbilde og har en grunnstemning av glede» (Askheim, 2011:72).

3.5 Mestring

Tuntland (2011) sier at å mestre er å tilegne seg mesterens kompetanse gradvis. Waaktaar & Christie (2000) meiner at mestring er knyttet til utfoldelse og selvrealisering, identitetsbekreftelse, uavhengighet og selvhjulpenhet. Ifølge Selboe m.fl. (2005) så er det å kunne bestemme og påvirke egen hverdag noe som gir selvrespekt, selvtillit og trygghet. Å utvikle seg videre og lære seg nye ting gir oss glede over å mestre utfordringer. Å klare ting man ikke klarte før gir en indre tilfredsstillelse og er en drivkraft for selvrealisering. Alle mennesker har et behov for å føle seg bra nok og at det de utretter betyr noe. «Det å føle seg kapabel eller dugelig er med andre ord en positiv opplevelse som bidrar til økt selvfølelse» (Tuntland, 2011:31).

Identitetsbekreftelse er hvordan andre ser på oss og hvordan jeg vil at andre skal se på meg. Personer med psykisk utviklingshemming trenger ofte bistand fra ulike instanser og kan ofte bli sett på som en hjelpetrengende person. «Det å mestre en aktivitet, gir en opplevelse av frihet og selvstendighet samt en bekreftelse av identitet som går ut på at man er en person som er selvhjulpen og klarer seg selv» (Tuntland, 2011:30).

Mestring innebærer også å øke muligheten for selvbestemmelse, det å mestre hverdagslige utfordringer kan for noen gi en opplevelse av selvkontroll. Det å mestre og ta egne avgjørelser bidrar til å redusere avhengigheten av tjenesteapparatet og omsorgspersoner (Tuntland, 2011).

Bunkholdt (2005) sier at den kognitive utviklingen også er et viktig mestringsområde. Personer med psykisk utviklingshemming har ofte en nedsatt kognitiv evne, Bunkholdt forklarer kognitiv utvikling som

«utvikling av evne til å tenke, vurdere, løse problemer, det vil si det handler om rasjonelle prosesser. «Problemer» kan være alt fra de første problemene et barn møter, som «hvordan får jeg ranglen til å rangle?» til de abstrakte for eksempel å ta etiske avgjørelser i vanskelige situasjoner» (Bunkholdt, 2005:107).

3.6 Tvang og Makt

Mennesker med psykisk utviklingshemming blir ofte utsatt for tvang og makt. Weber (1922) definerer makt som «et eller flere menneskers sjanse til å sette gjennom sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand». Makt i en relasjon er den som styrer valg og handlinger etter deres egne ønsker, og påvirker den andres handlinger. Makten kan også komme til uttrykk med at brukere/pasienter vet hva som blir forventet i en relasjon og forholder seg til å gjøre den de samhandler med til lags for å unngå konflikter. Som Weber også sier så skjer makt «ofte ved at de som utsettes for makt (for eksempel pasientene), forutser hva makthaveren ønsker og hvilke reaksjoner som kan komme. De underordner seg så den som har makten, allerede *før* denne har ytret noe direkte» (Brodtkorb og Rugkåsa, 2012:69).

Makt i en omsorgsrelasjon er noe som ofte skjer i relasjon med brukere/pasienter. Fagpersoner tror at de vet hva som er det beste for brukeren og yter tjenesten deretter, ofte uten at personen selv er inkludert i utformingen av tjenesten. Kanskje brukeren/pasienten hadde ønsket noe annet men ikke klarer å uttrykke sine ønsker og behov. Det finnes også skjult makt, et eksempel på det er der hjelpere bruker makt på ulike skjulte måter for å få brukeren til å gjøre det som hjelperen ønsker. Brukeren blir styrt den retningen som hjelperen har bestemt, ofte på en måte som ikke er synlig eller forståelig for den det gjelder (Vatne, 2012).

Når personer ikke får gjennom sine ønsker fordi andre bestemmer for dem så blir situasjonen preget av avmakt. Mathiesen beskriver avmakt som «det å være i en situasjon hvor en ikke ser noen utvei, midler eller muligheter til å endre sin situasjon eller til å motsette seg andres viljeutøvelse ovenfor seg selv» (Brodtkorb og Rugkåsa 2012:81).

3.6.1 Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9

Det finnes en lov som skal beskytte personer med psykisk utviklingshemming fra å bli utsatt for tvang og makt. Den befinner seg i helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9. «Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt ovenfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming».

«Formålet med reglene i dette kapitlet er å hindre at personer med psykisk utviklingshemming utsetter seg selv eller andre for vesentlig skade og forebygger og begrense bruk av tvang og makt. Tjenestetilbudet skal tilrettelegges med respekt for den enkeltes fysiske og psykiske integritet og så langt som mulig i overensstemmelse med brukerens eller pasientens selvbestemmelsesrett. Ingen skal behandles på en nedverdiggende eller krenkende måte» (Rundskriv IS-10/2015:7).

Andre løsninger skal være prøvd før man utsetter vedkommende for tvang og makt. Før man velger at utsette vedkommende for tvang og makt så skal andre løsninger være prøvd først. § 9-5 sier at

«Andre løsninger enn bruk av tvang eller makt skal være prøvd før tiltak etter kapitlet her settes i verk. Kravet kan bare fravikes i særlige tilfeller, og det skal i så fall gis en begrunnelse.

Tvang og makt kan bare brukes når det er faglig og etisk forsvarlig. I vurderingen skal det legges særlig vekt på hvor inngripende tiltaket er for den enkelte bruker eller pasient. Tiltakene må ikke gå lenger enn det som er nødvendig for formålet, og må stå i forhold til det formålet som skal ivaretas. Tvang og makt kan bare brukes for å hindre eller begrense vesentlig skade» (Rundskriv IS-10/2015:8).

4.0 METODE

Jeg vil begynne med å gjøre rede for begrepet metode med Pettersen og Løkke (2004) sin forklaring. De sier at metode har røtter i greske ordene «hodos» som betyr vei, og «meta/metahodos» betyr «forslag og tanker om bestemte veier som leder fram mot et mål»

eller «en måte å gå fram på» (Linde og Nordlund 2012:97). Vilhelm Aubert (1985) definerer begrepet metode som:

«En metode er en framgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme fram til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder. Svært mange hjelpemiddel og redskaper blir på det viset av interesse for den samfunnsvitenskapelige metodelæren » (Aubert, 1985:196).

4.1 Litteraturstudie

Som metode i denne bacheloroppgaven så har jeg valgt å benytte meg av litteraturstudie med teoretisk tilnærming. Grunnen til at jeg har valgt litteraturstudie er at det allerede finnes eksisterende litteratur og empiri om emnet fra før som kan besvare problemstillingen min. Empiri betyr kunnskap gjennom observasjoner og erfaringer (Thurèn, 2009). Med litteraturstudie får jeg muligheten til å bruke forskjellige forfattere og deres teorier som understøtter min drøfting. Ettersom denne oppgaven bygger på skriftlige sikre kilder så blir denne måte å forske på kalt for kvalitativ metode. Kvalitativ metode betyr at man undersøker hvilken mening erfaringer og hendelser har for menneskene som opplever dem, og hvordan de forstås av andre, den måler og teller ikke resultat. Noen kjennetegn for kvalitativ metode er at man går i dybden og tar sikte på å få fram sammenheng og helhet (Dalland, 2012).

Jeg startet med å bestille meg en veiledningstime med en av høgskolens bibliotekarer. Han viste meg hvordan jeg skulle søke etter litteratur og hvordan bibliotekets databaser fungerer. Jeg brukte blant annet databasene Ovid og Brage for å få en oversikt over aktuell litteratur. Søkeord jeg har brukt er psykisk utviklingshemming(hemmet), makt og tvang, makt, tvang, selvbestemmelse, mestring, verdighet og brukermedvirkning. Jeg har også brukt NAKU (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming) for å finne relevant teori og undersøkelser som omhandler temaet i problemstillingen i denne oppgaven. Jeg har brukt både primær og sekundærlitteratur i oppgaven. Primærlitteratur er teoretiske artikler eller fagbøker som omhandler nye teorier med utgangspunkt i forskning som allerede er publisert, og sekundærlitteratur kan være artikler som tolker andres arbeid (Dalland, 2012).

Jeg har også sett på andre bacheloroppgaver for å se i litteraturlisten om de har brukt litteratur som kan være relevant for min problemstilling. Denne måten å forske på kalles for Pearl Growing. Hawkins and Wagers (1982) sier at Tradisjonell Pearl Growing (TPG) betyr at:

«TPG begins with a specific document or documents set that is known to be relevant to the topic at hand (so-called `pearl/s`). The searcher reviews the characteristics of that document or documents, adds their key words to the search in order to retrieve additional ones – (`growing more pearls`) (Schlosser m.fl. 2006:572).

4.2 Kildekritikk

Dalland (2012) definerer begrepet kildekritikk som metodene vi bruker for å fastslå om en kilde er sann. For å finne fram til litteratur som er relevant for å besvare min problemstilling så har jeg brukt meg av ulike databaser, internett, og skolens bibliotek, denne måte å finne aktuell litteratur på kalles for kildesøking som er en del av kildekritikk. Kildekritikk handler også om å gjøre rede for den litteraturen jeg brukt i oppgaven min (Dalland, 2012). For å sikre om litteraturen jeg brukt er sann og pålitelig så har jeg sett på forfatterens bakgrunn og gyldighet i forhold til problemstillingen i oppgaven. Vi må være sikre på at den dataen vi bruker er pålitelig og til å stole på, den skal ikke preges av tilfeldigheter (Aadland, 2004).

Når jeg har skrevet oppgaven så har jeg måttet vurdere dataens validitet, validitet betyr dataens relevans og gyldighet (Linde og Nordlund 2012). Den dataen jeg har brukt må være gyldig for min problemstilling for å kunne besvare de spørsmålene oppgaven stiller. Jeg må også vurdere påliteligheten av den dataen jeg bruker, det vil si om den er korrekt og pålitelig, det kalles for reliabilitet (Dalland, 2012)

4.3 Feilkilder

I denne oppgaven må jeg være bevist over de feilkilder som finnes. For-forståelsen min kan være med på å påvirke resultatet. Jeg har fra før en for-forståelse om temaet som kanskje ubevisst er med på å påvirke hva jeg søker etter i denne litteraturstudien. Når vi

gjør en datainnsamling leter man etter noe og forventer å finne svar, man har en forforståelse som kan prege søket (Linde og Nordlund, 2012). En feilkilde i litteratursøket kan være at jeg ikke har tatt med de riktige ordene i søket, muligens hadde jeg kunnet finne mer teori med andre søkeord enn de jeg brukt. Jeg har også søkt på forskjellige databaser og nettsider for å finne relevant teori som kan svare på min problemstilling, det finnes mange søkekilder som kan gi meg teori om temaet jeg valgt å skrive om. Jeg har brukt kvalitativ metode når jeg forsket i denne oppgaven og kvalitativ metode er en tid- og ressurskrevende metode. På grunn av oppgavens størrelse og tidsfrist så kan det være at jeg ikke har hatt nok tid for å innsamle data og analysere disse godt nok. Men jeg føler at det jeg funnet er relevant for å besvare på min problemstilling.

4.4 Forforståelse

«Den som forstår, forstår alltid ut fra noe. Vi forstår andre på bakgrunn av våre egne erfaringer, følelser og tanker, for eksempel på bakgrunn av den kulturen vi er del av. Dette kaller vi forforståelse» Forforståelsen kan som vi hørt av og til sies er de brillene vi alltid har på oss (Røkenes og Hanssen, 2012: 14).

Min forforståelse angående dette tema har jeg fra mine erfaringer og opplevelser jeg har samlet på gjennom livet. Jeg vokste opp med en mor som arbeidet med unge utviklingshemmede og var ofte sammen med dem både i vårt hjem og gjennom min mors arbeid. På den tiden så tenkte jeg ikke så mye over hvordan tvang og makt utspilte seg ovenfor dem. Min forforståelse sier meg at tvang og makt ikke var så belyst som det er i dag. Jeg har alltid vært glad i mennesker, og spesielt eldre. Min brennende interesse for personer med psykisk utviklingshemming startet ikke for jeg ble voksen og fikk jobb på en omsorgsbolig. Fra den dagen jeg tok mitt første skritt inn døren i denne omsorgsboligen så visste jeg at jeg hadde funnet min plass i yrkeskarrieren.

Jeg hadde ingen kunnskap om hvordan makt og tvang påvirker denne gruppen av mennesker. En eldre psykisk utviklingshemmet dame fikk meg til å begynne å tenke over dette. Jeg var opplært til at hun ikke fikk lov å drikke kaffe etter et vist klokkeslett om kvelden, noe som jeg praktiserte ovenfor henne. Hun hadde ikke verbalt språk men gav uttrykk med kroppsspråk og lyder for å vise hva hun ville. En kveld så kom hun med kaffetermosen og gav den til meg, det var hennes måte å vise at hun ville ha kaffe. Jeg gjorde som jeg var opplært, sa at det var sent på kveld og at hun ikke fikk kaffe men kunne

få noe annet å drikke. Hun rakte meg termosen flere ganger for å vise at hun virkelig hadde lyst på kaffe, jeg var trofast til de rutinene som jeg var opplært til å følge og sto på mitt. Hun begynte å pipe med irritert klang i stemmen. Jeg tenkte at dette er ikke rett, jeg drikker Pepsi Max akkurat når jeg vil uten at noen bestemmer det for meg. Det var da min for-forståelse av makt og tvang utviklet seg, mine tanker startet og jeg reflekterte for meg selv om dette er greit å gjøre mot andre mennesker. Vernepleieutdannelsen har hjulpet meg å utvikle min forståelse om hva tvang og makt betyr og hva vi som fagpersoner har rett å gjøre. Min for-forståelse er at uansett hvem man er som menneske så vil vi ikke bli utsatt for tvang og makt, vi vil ta våre egne valg.

Underveis i utdanningen så har jeg blitt mer selvsikker og tørr å stå opp for det som er rett og feil. Jeg har prøvd meg fram i praksis og i arbeidslivet generelt om hvordan man kan møte mennesker på en respektfull måte. Opplever at jeg får en bedre relasjon med den jeg samhandler med hvis jeg møter dem med ydmykhet og respekt og ser på dem som likeverdige.

5.0 VALGTE ARTIKKEL - KILDE

Her vil jeg presentere datamateriale som jeg har vurdert som aktuelle for å besvare min problemstilling. Jeg har valgt å bruke empiriske undersøkelser som en av forskningsmetodene i denne oppgaven, kilden min blir andres forskningsartikler som bygger på empiri. Jeg brukte søkeord tvang og makt, utviklingshemmede og selvbestemmelse i NAKU (nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming). Jeg var på leting etter litteratur som kunne fortelle meg hvordan personer med psykisk utviklingshemming opplever å bli utsatt for bruk av tvang og makt. En artikkel av de 13 treff jeg fikk merket seg ut, den inneholdt intervjuer av personer med psykisk utviklingshemming, akkurat det jeg var på leting etter (se vedlegg). Noen av de andre artiklene var ikke aktuelle for min problemstilling, Det var noen som kunne ha vært aktuelle til teoridelen men jeg valgte og ikke bruke de ettersom jeg fant annen litteratur som gav meg det jeg trengte.

5.1 *Artikkel: Selvbestemmelse og bruk av tvang og makt*

«Selvbestemmelse og bruk av tvang og makt» er en studie som NAKU (nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming) har utført i oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Denne artikkelen er skrevet av Kim Berge og Karl Ellingsen (2015).

5.1.1 Undersøkelsens formål

Formålet med denne undersøkelsen er å undersøke hvordan personer med psykisk utviklingshemming selv opplever å bli utsatt for tvang og makt. Studien har en fenomenologisk tilnærming, gjennom at den fokuserer på de utviklingshemmedes egne opplevelser. Den viktigste forutsetningen for en positiv utvikling og verdighet er å få lov å bestemme over eget liv. «Som et overordnet tema for prosjektet er selvbestemmelse som vilkår og mulighet i situasjoner hvor tvang og makt brukes og hvor rettsikkerheten trues» (Berge og Ellingsen, 2015:4).

5.1.2 Utvalg og metode

Studien ble gjennomført med intervjuer av utviklingshemmede i en samtale-lignende form. De som intervjuet ville at de utviklingshemmede skulle føle seg trygge og prøvde å skape en god relasjon til dem. Det er viktig for at de som intervjuer skal klare å gjøre seg forstått og forstå det den andre formidler. I denne studien så er det tre problemstillinger som det blir fokusert på:

1. Hva bestemmer jeg, -og hva bestemmer andre?
2. Hvordan kan man øke bevisstheten om en konstruktiv selvbestemmelse hos mennesker med utviklingshemming?
3. Hvordan kan en konstruktiv selvbestemmelse hos personer med utviklingshemming bidra til å redusere bruk av tvang og makt?

Et av kriteriene for å være med i intervjuene var at informantene selv kunne gi samtykke, dette gjorde at det ekskluderte mange personer som kunne gitt verdifull informasjon. Det var også fire intervju som ikke ble tatt med i undersøkelsen på grunn av at det viste seg at de ikke hadde mulighet til å gi det samtykket. Tre personer avlyste intervjuet samme dag som det skulle gjennomføres. Det ble også møtt motstand fra tjenesteytere som mente at det ikke var gunstig for vedkommende å gjennomføre intervjuet ettersom det kunne bli for belastende for personen.

Det ble gjennomført og transkribert 13 intervjuer, personene er mellom 20 til 70 år og består av både menn og kvinner. Personene har hatt eller har vedtak fattet etter helse- og omsorgstjenestelovens kapittel 9, eller tidligere sosialtjenesteloven kapittel 4A. Alle som deltok kunne gi et frivillig informert samtykke, hvert intervju varte mellom 20 og 45 minutter. Sju av informantene har i dag eller tidligere erfaring med å ha vedtak på tvang og makt der kommunalt personale har brukt fysiske tiltak som holdning, isolasjon eller nedleggelse. De seks andre informantene har vedtak som omfatter tilbakeholdelse av matvarer og drikke. I denne studien er det ikke innhentet helseopplysninger om personene, så kommunikasjonen mellom intervjuer og den som blir intervjuet kan variere noe.

5.1.3 Hovedfunn

Problemstilling 1: Hva bestemmer jeg, -og hva bestemmer andre?

Flere av de psykisk utviklingshemmede forsto ikke begrepet selvbestemmelse men hadde et bedre forhold til uttrykket «å bestemme selv».

Noen av informantene sier at de ikke føler seg trygge på personalet, grunnen til dette er at personalet ikke overholdt avtaler og brukt fysisk makt og tvang som de ikke forstått. Har ikke fått det forklart hvorfor de blitt utsatt for tvang og makt, og opplevd det som mistillit til personalet. De fleste av informantene sier at de opplever at de har det trygt, men selv om de sier det så beskriver de at hvis man ikke gjør som personalet sier så får det konsekvenser. Inntrykket de som intervjuer får er at det er vanskelig for de psykisk utviklingshemmede å komme med kritikk til personale, de er tross alt avhengig av dem i livene deres. Det ser ut som om de fleste mangler informasjon om hva de kan og har lov til å bestemme selv, noe som kunne bidratt til at de ble en primær aktør over eget liv.

De fleste av informantene viser i liten grad til at de har forstått innholdet i vedtakene om tvang og makt. I undersøkelsen så kommer det fram at de psykisk utviklingshemmede selv har forslag på hvordan man kan løse en situasjon uten å bruke tvang og makt. Det er også et krav etter kapittel 9 at andre løsninger/tiltak skal være prøvd før man bruker tvang og makt. I denne studien er funnene sammenfallende like de resultatene som tidligere internasjonale studier viset. De fleste personer med psykisk utviklingshemming som har blitt intervjuet forstår ikke hvorfor de blir utsatt for tvang og makt. De kommer selv med forslag for å forhindre overgrepet som for eksempel bedre kommunikasjon, andre aktiviteter og endrede tjenestetilbud. Informantene i denne studien viser til at de i liten grad vært delaktig i utforming av vedtak om tvang og makt. Bern rapporten (2009) viser at hvis personene blir møtt med respekt, verdighet og får lov å være med i å ta beslutninger over eget liv så reduseres bruken av tvang og makt vesentlig (Bern 2009).

Problemstilling 2: Hvordan kan man øke bevisstheten om en konstruktiv selvbestemmelse hos mennesker med utviklingshemming?

Det første som bør gjøres er å øke forståelsen for hva selvbestemmelse er for noe for personalet. Det er de som skal vite hva det betyr og utøve en forsvarlig tjeneste til tjenestemottakeren som inneholder mest mulig selvbestemmelse. At personalet får økt forståelse for selvbestemmelse fører til at tjenestemottakeren får økt rettsgode til å ta egne valg. Selvbestemmelse som utvikles gjennom læring og miljøterapeutiske tiltak kan være

en måte til å få økt selvbestemmelse på. Tiltak som NAKU anbefaler for å øke bevisstheten om selvbestemmelse er:

1. Økt fokus på dokumentasjon i forhold til kapitel 9.
2. Stramme inn og etterleve utdanningskravene i kapitel 9.
3. Få utvikle en nettbasert opplæringsmodul til ansatte for å høye fokuset på spenningsforholdet mellom selvbestemmelse og bruk av tvang og makt ovenfor personer med psykisk utviklingshemming.

Problemstilling 3: Hvordan kan en konstruktiv selvbestemmelse hos personer med utviklingshemming bidra til å redusere bruk av tvang og makt?

I artikkelen så sier de at «den konstruktive selvbestemmelsen vil i denne sammenhengen forstås som å kunne delta som en sentral aktør i sitt eget liv i forhold til tema som berør områder som er knyttet til tvang og makt». Undersøkelser viser at det finnes liten eller ingen samarbeid mellom personer med psykisk utviklingshemming som har vedtak om bruk av tvang og makt og de som fatter vedtaket. For å bli en større aktør over sitt eget liv så trenger noen mer informasjon og veiledning i hva selvbestemmelse betyr. Ofte så blir avgjørelser tatt over hodet på dem uten delaktighet, det er nedverdiggende og respektløst ovenfor personen det gjelder. Ved å samarbeide med den det gjelder så kan man komme fram til en felles løsning som reduserer bruk av tvang og makt. NAKU anbefaler at man gjennomfører samme tiltak som er beskrevet under problemstilling 2 for å bidra til å redusere bruken av tvang og makt ovenfor personer med psykisk utviklingshemming.

6.0 DRØFTING OG DISKUSJON

Her vil jeg ta for meg de ulike teoriene fra teoridelen som er spesielt viktige i forbindelse med problemstillingen. Jeg er ute etter å finne ut hvordan personer med psykisk utviklingshemming opplever å bli utsatt for tvang og makt. Jeg har funnet teori som til dels samsvarer med min problemstilling og kan gi meg noen svar på det jeg vil finne ut. Jeg har valgt at bruke artikkelen «selvbestemmelse og bruk av makt og tvang» som en understøttende teori i drøftingen av problemstillingen ettersom den får fram noen gode refleksjoner.

6.1 Selvbestemmelse «å bestemme selv»

Jeg mener for å bruke begrepet selvbestemmelse så må både personen det gjelder og tjenesteyteren vite hva det innebærer. Jeg opplever selv i arbeidssammenheng at det er for lite kunnskap om hvordan det føles for personer med psykisk utviklingshemming å bli utsatt for tvang og makt. De selv er ikke kjent med hva rettigheter de har og hva det betyr å bli utsatt for tvang og makt. Dette understøttes av Berge og Ellingsen (2015) som i sin undersøkelse fant ut at de fleste som blir utsatt for tvang og makt mangler informasjon om hva de har lov til å bestemme selv. På den ene siden så har personer med psykisk utviklingshemming nedsatt evne til å ta egne valg på grunn av mangelfulle ferdigheter som kognitive, språklige, motoriske og sosiale ferdigheter. Men på den andre siden så har alle mennesker rett på selvbestemmelse, hvis man tar ifra et menneske denne muligheten uansett hvem man er så er det en nedverdiggende handling. Som Bollingmo m.fl. (2012) sier så er det en krenkelse av individet å ikke få lov til å bestemme over sitt eget liv. Selvbestemmelse for psykisk utviklingshemmede kan i noen tilfeller bli en utfordring. Det er ikke alltid de forstår hva som er til deres eget beste, noen ganger så kan beslutningene få alvorlige konsekvenser. Det kan variere fra å gå lett kledd om vinteren til uheldige økonomiske beslutninger, også selvskading eller at man er passiv til alt som skjer er en uheldig situasjon som kan oppstå.

Yrkesrelatert erfaring har vist meg at personer med psykisk utviklingshemming også trenger å oppleve selvbestemmelse for å utvikle seg. Det jeg har sett er at de vokser på å få muligheten til å ta egne valg, samtidig som samhandlingen og tilliten mellom tjenesteyter og tjenestemottaker blir sterkere. Dette understøttes av Tuntland (2011) som sier at å klare nye ting som man ikke klarte før gir en tilfredsstillende. Det bidrar til økt selvfølelse når man opplever at man klarer å gjennomføre utfordringer som man ikke klarte før. For å belyse dette litt nærmere så vil jeg trekke fram et eksempel fra arbeidserfaring. En bruker jeg har arbeidet sammen med har rutiner og dagsplaner som blir fulgt gjennom hele dagen. Jeg har bevisst gitt han muligheten å ta beslutninger og avgjørelser om dagligdagse ting som han ellers har faste rutiner på. Han ble den første tiden usikker på om jeg virkelig mente at han skulle få velge selv, så han nølte litt men tok til slutt valgene selv. Det som skjedde videre var at han begynte å kreve å få bestemme selv, han sa jeg bestemmer selv. Slik jeg ser det så er det samsvar mellom dette eksemplet og det som Tuntland (2011) sier om det å mestre hverdagslige utfordringer kan gi en følelse av selvkontroll og økt

selvbestemmelse. Men dette igjen er avhengig av at personalet forstår at dette er en god utvikling, noe som kan være en utfordring i seg selv.

Jeg opplever selv i yrkessammenheng at forståelsen til personalet av hva selvbestemmelse betyr for personer med psykisk utviklingshemming ikke er optimal. Spesielt når det gjelder ufaglærte, de har ofte ikke nok kunnskap om hva konsekvenser det får når de overstyrer et annet menneske. I artikkelen selvbestemmelse og bruk av tvang og makt så kom NAKU fram til at det trengs å stramme inn utdanningskravene som kapittel 9 krever for å bruke tvang og makt. Min mening er at hvis det blir mer kompetanse innen feltet så blir tvangen redusert på grunn av forståelse og kunnskap hvordan man møter personer i en situasjon. Bollingmo m.fl. (2012) framhever hvor viktig det er å få lov å være hovedaktør i sitt eget liv. Hvis selvbestemmelsen blir satt til side så kan man oppleve krenkelse og føle seg lite verd som menneske.

6.2 Maktens ulike ansikter

I undersøkelsen som NAKU gjorde om selvbestemmelse og bruk av tvang og makt, så kom det også fram at personer med psykisk utviklingshemming ikke vet hvorfor de blir utsatt for tvang og makt. De har ikke fått være delaktig i utformingen av vedtak som er blitt laget, har heller ikke fått lov å komme med alternative løsninger for å unngå bruk av tvang og makt. Jeg mener derfor at det er viktig at brukermedvirkning er sentralt i all samhandling med personer med psykisk utviklingshemming. Dette understøttes av Humerfelt (2005) som sier at brukermedvirkning mellom brukeren og forvaltningen dreier seg om at brukeren skal bli hørt og få være delaktig i beslutninger. Flere av de som var intervjuet fortalte at de hadde forslag på andre løsninger for å unngå bruk av tvang og makt, men har ikke blitt spurt eller hørt. Helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 9 sier at andre løsninger skal være prøvd før man bruker tvang og makt. Slik jeg ser det så er det et brudd på loven når vedkommende som ble intervjuet ble utsatt for tvang og makt uten at det ble prøvd andre løsninger. Disse menneskene blir utsatt for overgrepet uten å være delaktig i prosessen og blir behandlet på en krenkende og nedverdiggende måte. Denne gruppen er sårbar og blir satt i en posisjon som gjør dem avhengig av hjelp fra tjenesteytere. Fra egen yrkeserfaring så har jeg sett at trygghet har stor betydning for hvordan samarbeidet mellom oss tjenesteytere og personene med psykisk utviklingshemming fungerer.

I samme undersøkelse så kom det også fram fra noen av de som ble intervjuet at de føler seg trygge, men hvis de ikke gjør som personalet sier så får det konsekvenser. Slik jeg ser det så er det en måte å utøve makt på når personen er redd for hva konsekvenser en handling kan få. Disse informantene uttrykker at de bevisst holder igjen en handling for at gjøre personalet til lags. Dersom en ser tilbake på teorikapitlet finner en også at Vatne (2012) understøtter dette, hun sier at skjult makt er når brukeren blir styrt i den retningen som hjelperen har bestemt. Dette skjer ofte med skjulte tilnærminger der hjelperen utøver makt på en måte som gjør at vedkommende ikke er klar over at det blir gjort. Personer med psykisk utviklingshemming har ofte problemer med å uttrykke hva de ønsker og vil, men min forståelse er at det er tjenesteyterens oppgave å møte personen med respekt og verdighet uansett hvem man er. Bollingmo m.fl. (2012) sier at det å ha følelsen av kontroll over eget liv har stor innflytelse for trivsel, og personlig vekst. Hvis personer med psykisk utviklingshemming ikke blir anerkjent for den de er så kan de få følelsen av og ikke bli godtatt, respektert og akseptert, noe som Dalland (2011) mener er viktig for livskvaliteten.

Å få muligheten til å bestemme selv kan gi en følelse av kontroll, uansett hvilke valg man skal ta. Jeg har tidligere nevnt at personer med psykisk utviklingshemming ikke alltid har forutsetninger å ta de rette avgjørelsene på grunn av nedsatt kognitiv evne. Andre mennesker tar også dårlige valg, uten at noen blander seg opp i hva vi gjør. Å ta ifra noen makt over seg selv kan gi en følelse av avmakt for den det gjelder. I følge Mathiesen (1982) beskriver han at avmakt er å befinne seg i en situasjon der man ikke ser noen annen utvei enn å følge den andres vilje (Brodtkorb og Rugkåsa 2012). Min forståelse er at det vil oppleves likt for personer med psykisk utviklingshemming når de ikke ser noen annen utvei enn den som hjelperen ønsker. Det er ikke alltid kommunikasjonen er like godt etablert, personen som opplever avmakt kan ha vanskelig for å uttrykke sin frustrasjon på en verbal måte. Når følelsen av å være uten makt over eget liv så kan det oppleves som krenkende eller nedverdiggende og komme til uttrykk gjennom utagering og aggresjon.

Jeg vil også trekke fram at den finnes situasjoner der tvang og makt er nødvendig. I helse- og omsorgstjenesteloven § 9-1 står det at formålet med denne loven er å hindre at personer med psykisk utviklingshemming utsetter seg selv eller andre for vesentlig skade. Av og til må man gripe inn for å forhindre at en person utsetter seg selv eller andre for skade. Det

skal alltid ligge en faresituasjon som må ha et betydelig omfang eller som fører til alvorlige konsekvenser for vedkommende. Noen personer med psykisk utviklingshemming kan utsette seg for selvskading, skade på annen person, seksuelle tilnærminger, materielle skader og sosialt fornedrende atferd i den grad at en må gripe inn for å stoppe atferden.

På den ene siden så sier helse- og sosialtjenesteloven § 9 at vi skal bruke tvang og makt for å forhindre vesentlig skade samtidig som vi på den andre siden skal ha fokus på brukervedvirkning. Humerfelt (2005) sier at brukervedvirkning handler om relasjonen mellom brukere og forvaltning, og at det er brukeren selv som er hovedperson i avgjørelser som skal tas som omhandler eget liv. Her oppstår det et etisk dilemma for tjenesteyteren som må vurdere situasjonen, hva er det best å gjøre for brukeren og omgivelsene rundt? Hvis brukeren selv får bestemme og skader seg selv eller andre så kan det få store konsekvenser for vedkommende selv og de som blir utsatt for skade. Bollingmo m.fl. (2012) skriver at å ha kontroll over eget liv gir økt trivsel og livskvalitet. Men slik jeg mener det blir ikke livskvaliteten og trivselen bedre for vedkommende som utagerer. Forståelsen min er at den etiske beslutningen som tas når man vurderer å bruke makt og tvang må være hva som er det beste for den det gjelder.

6.3 *Opplevelse av å være på passet og kontrollert av andre.*

I artikkelen om selvbestemmelse og bruk av tvang og makt kommer det fram at en av damene som blir intervjuet opplever at hun ikke får lov å ha privatliv, noe som hun savner. Hun får ikke ha besøk fra familie og venner så ofte som hun ønsker, personale styrer hverdagen. Her er en del av samtalen som hun hadde sammen med intervjueren:

Damen sier: -merker jo at jeg ikke får ha familie rundt meg, venner rundt meg, de har kontroll, når jeg har familie og venner på besøk er det godt å ha frie tøyler.

Intervjueren spør videre: -Hva betyr fri tøyler?

Damen svarer: -Å kunne snakke med dem uten at det går gjennom andre. Å si noe til familien uten at det kommer ut.

Slik det kommer fram i denne samtalen så opplever denne damen at det hun sier til personalet blir fortalt videre. Min forståelse er at det vil være av stor betydning for henne å

kunne stole på de som er rundt henne, det føler hun ikke at hun kan gjøre per i dag. Det kan se ut som at personalet ikke har kompetanse til å sette seg inn i denne personens ønsker og behov. Røkenes og Hanssen (2012) understøtter dette når de sier at det er vi som fagpersoner som må prøve å sette oss inn i hvordan den andre opplever sin egen tilværelse og anerkjenne den andre som likeverd. Jeg mener derfor at det vil være viktig å øke forståelsen til tjenesteytere angående brukenes ønsker og hvordan vi som fagpersoner skal møte personer i samhandling. Personer med psykisk utviklingshemming kan ha problemer med å forklare og gi uttrykk for hva de ønsker og trenger, derfor er det viktig at man klarer å få en god relasjon til vedkommende sånn at de føler seg trygge. Ifølge Røkenes og Hanssen (2012) så er man avhengig av en god samhandling med den det gjelder gjennom brukermedvirkning.

Ved å lese om denne damen som ble intervjuet og som fortalte at hun følte at hun ikke kunne si noe til personalet uten at det gikk videre til andre, fikk meg til å reflektere over egen yrkeserfaring. Jeg ser nå at jeg noen ganger selv uten å tenke over det gjenforteller informasjon om brukeren til brukeren som jeg hørt av annet personale i vaktskifter. Jeg vil trekke fram et eksempel for å forklare dette bedre. Jeg fikk beskjed i vaktskiftet om at en bruker ikke hadde dusjet dagen før og derfor måtte gjøre det på min vakt dagen etterpå. Jeg sa til brukeren at du dusjet ikke i går så det er lurt at du gjør det i dag. Dette er et eksempel på noe som vi kanskje ikke tenker over at vi gjør, men hvordan oppleves dette for denne brukeren når alt som skjer i dagliglivet blir kontrollert av personalet og videreført til neste mann? Jeg henviser igjen til Bollingmo m.fl. (2012) som sier at en viktig side i menneskets integritet er å være hovedaktør i sitt eget liv, og setter vi det til side så kan det medføre krenkelse av den det gjelder. Slik jeg ser det så kan den personen som blir utsatt for dette oppleve en form for krenkelse over at deres privatliv blir diskutert uten dem selv tilstede.

Jeg trekker denne historien med meg videre i drøftingen ettersom jeg mener at dette er en case som er relevant for temaet. Som nevnt i teorikapitlet så ble det beskrevet at selvbestemmelse handler om at hvert enkelt individ tar beslutninger som omhandler seg selv og sitt liv. Å ta egne avgjørelser og valg som har med livskvaliteten å gjøre er en del av selvbestemmelsesretten (Eknes og Løkke, 2009). Denne brukeren som ble fortalt at hun måtte dusje, hvem er det som bestemmer det? Er det brukeren selv eller personalet? I tråd med dette så sier Tuntland (2011) at hvis man ikke får opplevelse av egenkontroll over dagliglivets utfordringer så kan det føre til redusert selvfølelse og livskvalitet. Denne

damen kan ha en opplevelse av og ikke få lov bestemme over seg selv, det kan oppleves for henne at hun ikke har selvbestemmelsesrett over eget liv. Noe som kan redusere livskvaliteten.

Hvordan personer med psykisk utviklingshemming opplevelse av livskvalitet og verdighet er avhengig av at de blir sett og forstått. Tjenesteyterne må klare å etablere et godt samspill med vedkommende sånn at de forstår hverandre best mulig. Helse- og sosialdirektoratet bruker definisjonen i kodesystemet ICD-10 som sier at har personer med psykisk utviklingshemming har nedsatt språklige ferdigheter som i sin tur kan gi utfordringer i kommunikasjonen mellom tjenesteyteren og vedkommende. Derfor blir det viktig for tjenesteyteren å kjenne den utviklingshemmede godt sånn at man vet hva uttrykksformer som vedkommende bruker for å formidle ønsker og behov.

Videre seier Rusten (2001) at en persons tilfredshet i områder som er viktige for dem gir økt livskvalitet. Min forståelse av det er at hvis en person med psykisk utviklingshemming ikke blir sett og hørt i avgjørelser i eget liv så kan livskvaliteten bli redusert. Men ifølge Næss (1979) så er livskvaliteten til mennesket avhengig av at man har gode relasjoner, positivt selvbilde og at man er aktiv og har en grunnstemning av glede. Slik jeg mener det så er det ikke selvsagt at alle har samme behov og ønsker, det blir vanskelig og si hva som er god livskvalitet med å dra alle over en kam.

7.0 AVSLUTNING

Hovedpunktene i drøftingen/diskusjonsdelen omhandler om hvordan det oppleves for personer med psykisk utviklingshemming opplever å bli utsatt for tvang og makt. Jeg har brukt teorien fra teoridelen og drøftet den opp mot problemstillingen i oppgaven. Har også komnt med eksempel fra egne erfaringer og opplevelser for å belyse teorien som jeg brukt. Det finnes lite forskning som på hvordan personer med psykisk utviklingshemming opplever å bli utsatt for bruk av tvang og makt. Det er vanskelig å få gjort undersøkinger ettersom dette er en gruppe med ulike utfordringer både kognitivt og verbalt. Men det jeg kan konkludere med etter arbeidet med denne oppgaven er at ingen liker å bli utsatt for tvang og makt, og det blir naturlig å oppfordre til videre forskning på feltet for å øke forståelsen og kunnskapen rundt dette tema.

Jeg har fått inntrykk av at en av utfordringene for å redusere bruk av tvang og makt blir å få nok kunnskap til tjenesteytere. Hvis det blir økt kompetanse innen tjenestene så blir forhåpentligvis bruken av tvang og makt redusert. Gjennom å øke forståelsen hos personalet om hva selvbestemmelse er gir brukeren større tilgang til å ta egne valg. Men vi må også huske på at det finnes personer som er avhengig av å ha vedtak på bruk av tvang og makt for å unngå vesentlig skade på seg selv eller andre.

7.1 Refleksjon

Arbeidet med denne oppgaven har vært lærerik og en fin avslutning på vernepleierstudiet. Jeg fattet tidlig interesse for dette temaet og har lenge visst at jeg ville skrive om det i min bacheloroppgave. Jeg hadde fra før gjort opp mine tanker om hvordan personer med psykisk utviklingshemming kan oppleve den tvang og makt som de blir utsatt for i dagliglivet. Men det var mine egne tanker og funderinger. Jeg har skrevet noen oppgaver fra før som omhandler emnet, men ikke gått så dypt inn teorien som jeg gjort i denne.

Jeg har hatt mange tanker opp gjennom årene om at det er ikke alt som vi tjenesteytere gjør som er greit. Jeg har selv utøvd makt ovenfor brukere uten å være klar over det, trodd at det er sånn det skal gjøres og at det var det riktige. Det er ikke denne forskningen i seg selv som har gitt meg et annet syn på selvbestemmelsesretten til personer med psykisk utviklingshemming men helheten av utdanningen. Denne oppgaven gav meg noen refleksjoner og svar på hvordan det faktisk kan oppleves å bli usatt for tvang og makt. Artikkelen selvbestemmelse og bruk av tvang og makt gav meg ny forståelse om temaet. Å lese intervjuerne om hvordan personer med psykisk utviklingshemming egentlig tenker og opplever det som skjer er smertefullt.

Noe jeg lært med i denne prosessen er hvor viktig det er at alle som yter en tjeneste for et annet menneske faktisk vet hva selvbestemmelse betyr og innebærer. Jeg har uten tvil utviklet meg selv gjennom denne prosessen, jeg er mer reflekterende rundt hvordan jeg snakker og hvordan jeg møter personer i en samhandling. Noe som jeg ser medfører til at jeg har fått en annen relasjon til de menneskene som jeg arbeider med i yrkeslivet. De har fått en annen respekt for meg og viser en tillit som er sterkere nå enn den var tidligere. Jeg tror at det er fordi at jeg har endret min væremåte som fagperson gjennom denne utdannelsen og reflekterer på en annen måte.

Jeg er fortsatt nysgjerrig på hvordan personer opplever å bli utsatt for tvang og makt og kommer å fortsette å lete etter svar videre i yrkeslivet. Jeg er ikke utlært på noen måte som helst men jeg har i vertfall blitt mer bevisst over egen holdning og væremåte.

Min forforståelse har forandret seg under arbeidet med denne oppgaven. Jeg hadde med meg en forforståelse om hvordan personer med psykisk utviklingshemming opplever å bli utsatt for tvang og makt, Nå har jeg fått min forforståelse bekreftet gjennom teori og faglitteratur som jeg brukt for å svare på problemstillingen. Jeg har utviklet min forforståelse og har mer kunnskap med meg inn i framtidig yrkeserfaring.

Det jeg forsket og skrevet om i denne oppgaven er ikke noe nytt og revolusjonerende, finnes mange andre som skrevet om det samme som meg fra før. Det har også gitt meg selv en økt bevissthet i temaet som jeg kommer å ta med meg videre i møte med personer med psykisk utviklingshemming. Jeg mener også at det fortsatt er for lite forskning som baserer seg på personer med psykisk utviklingshemming egne erfaringer. På grunn av oppgavens størrelse og tidsfrist så var det ikke et alternativ for meg å begynne med intervjuer som forskningsmetode. Men håper at forskningen innen dette feltet fortsetter framover, det vil medføre til et bedre liv for personer med psykisk utviklingshemming.

LITTERATURLISTE

- Aadland, Einar (2004). *Og eg ser på deg: Vitenskapsteori i helse- og sosialfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Askheim, Ole Petter (2011). *Fra normalisering til empowerment. Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Brodtkorb, Elisabeth og Marianne Rugkåsa (2012). *Mellom mennesker og samfunn. Sosiologi og sosialantropologi for helse- og sosialprofesjonene*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Dalland, Olav (2011). *Pedagogiske utfordringer. For helse- og sosialarbeidere*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Dalland, Olav (2012). *Metode og oppgaveskriving*. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Eknes, Jarle og Jon A Løkke (red.) (2009). *Utviklingshemming og habilitering. Innspill til habiliteringsprosessen*. Universitetsforlaget.
- Humerfelt, Kristin (2005). Begrepene brukermedvirkning og brukerperspektiv – honnørord med lavt presisjonsnivå, I: Elisabeth Willumsen (red.) (2005). *Brukermedvirkning. Kvalitet og legitimitet i velferdstjeneste*. Oslo: Universitetsforlaget. Kap.1. s 15-33.
- Kroken, Jørn (2011). *Bruk av tvang og makt. Sosialtjenesteloven kapittel 4A i praksis*. Universitetsforlaget.
- Linde, Sølvi og Inger Nordlund (2012). *Innføring i profesjonelt miljøarbeid. Systematikk, kvalitet og dokumentasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Røkenes, Odd Harald og Per-Halvard Hanssen (2012). *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Fagbokforlaget.
- Schlosser, Ralf W, Oliver Wendt, Suresh Bhavnani og Barbara Nail-Chiwetalu (2006). *Use of information-seeking strategies for developing systematic reviews and engaging in evidence-based practice: the application of traditional and comprehensive Pearl Growing. A review*. Int.J.Lang Comm.Dis., Vol. 41, NO. 5 s. 567-582.
- Tuntland, Hanne (2011). *En innføring i ADL*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Vatne, Solfrid (2012). *Korrigere og anerkjenne. Relasjonens betydning i miljøterapi*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Selvvalgt pensum:

Aubert, Vilhelm (1985). *Det skjulte samfunn. Med innledning av Howard S. Becker*. Universitetsforlaget.

Berge, Kim og Karl Elling Ellingsen (2015). *Selvbestemmelse og bruk av makt og tvang. En studie på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet*. NAKU.

Bollingmo, Leif, Kari Høium og Bjørn-Eirik Johnsen (red.) (2012). *Det er mitt liv. Brukermedvirkning og nye hjelperoller i habilitering og rehabilitering*. Universitetsforlaget.

Bunkholdt, Vigdis (2005). *Psykologi – En innføring for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rundskriv IS-10/2015. *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester kapittel 9. Rettsikkerhet ved bruk av tvang og makt ovenfor enkelte personer med psykisk utviklingshemming*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

Thulèn, Torsten (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Wexelsen, Marte Goksøyr (2012). *Jeg vil leve*. Forlaget Oktober.

Internettkilde

Sosial- og helsedirektoratet (2016). *ICD-10 Psykiske lidelser og atferds-forstyrrelser. Kliniske beskrivelser og diagnostiske retningslinjer*. Gyldendal akademisk.

https://helsedirektoratet.no/Documents/Medisinske%20koder%20og%20kodeverk/ICD-10/Komplettt-BI%C3%A5-bok_230905.pdf (Nedlastet 23.04.2016).

Vedlegg 1: Artikkelsøk

Søkeord	Data- base	Antall treff	Tittel på valgt artikkel	Valg av artikkel	Merknad
Tvang og makt, utviklings- hemmede, selvbestemmelse	NAKU	13	Selvbestemmelse og bruk av makt og tvang av Kim Berge og Karl Elling Ellingsen.	Denne artikkelen inneholder fakta som jeg trenger for å besvare problem- stillingen i oppgaven.	Formålet med denne artikkelen er å undersøke hvordan personer med psykisk utviklingshemming opplever å bli utsatt for bruk av tvang og makt.